

Б. М. Корецький, канд. екон. наук, доцент
Тернопільська академія народного господарства

ЕКОНОМІЧНА ДІАГНОСТИКА ЯК ФУНКЦІЯ АНАЛІЗУ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Перехід до нових економічних відносин в Україні привів не тільки до ліквідації командно-адміністративної системи управління народним господарством, а й зумовив перехід до нових принципів організації управлінського процесу в межах самих суб'єктів господарювання. В умовах ринкових відносин значно ускладнюється взаємодія підприємств з зовнішнім середовищем, що привело не просто до підвищення ролі управління в забезпеченні ефективного його функціонування, а й до якісних змін у всій структурі й методах управління ним.

В умовах ринку кожен суб'єкт господарювання є відносно самостійним у своїх діях і включається в єдиний народногосподарський комплекс через механізм конкуренції. Одночасно він виконує певну місію на ринку протягом усього періоду свого життєвого циклу. На кожній стадії цього циклу існує своя, найбільш ефективна стратегія, використання якої забезпечує суттєві конкурентні переваги та передумови його успішного функціонування.

Кожен суб'єкт господарювання діє на ринку ефективно, поки існує відповідність між його структурою і функціями, що на нього покладені. Якщо ж унаслідок зрушень в зовнішньому або внутрішньому середовищі відбулися зміни у його структурі або функціях, то їх узгодженість порушується, що призводить до падіння ефективної діяльності підприємства. Тому будь-яка господарська система має граничні можливості свого існування в незмінному первісному стані. Завданням же керівництва є визначення найбільш вдалих мотивів для початку і мотивів змін в структурі і функціях суб'єктів господарювання, як засобу попередження можливих кризових явищ. Ці зміни можуть включати диверсифікацію діяльності, оптимізацію організаційно-правового статусу, реструктуризацію виробництва, вихід на нові ринки чи їх сегменти, або навіть прийняття рішень про припинення діяльності, як спосіб уникнення значних матеріальних чи інших втрат.

Нові завдання, які постали перед системою управління суб'єктами господарювання, вимагають змін в аналітичному обґрунтуванні таких управлінських рішень. Це привело до того, що функції економічного аналізу в цих умовах значно розширились. Так, в рамках командно-адміністративної економіки він в основному виконував оціночну та пошукову функції, що було зумовлено необхідністю контролювати якість виконання директивних вказівок (планів) та шукати резерви збільшення масштабів виробництва. В ринковій економіці, коли зрушення в зовнішньому середовищі є дуже динамічними, на перший план виходить діагностична функція, основним завданням якої є оцінка узгодженості структури і функцій підприємства та встановлення етапу розвитку підприємства в процесі виконання його місії. Для цього необхідно провести детальний аналіз стану справ на підприємстві та його зовнішнього оточення, встановити сильні та слабкі сторони його діяльності, оцінити можливі перспективи і загрози для його існування в даний час і у віддаленій перспективі.

Слово «діагностика» походить від слова «діагноз», що в перекладі з грецької означає розпізнавання, встановлення стану об'єкта за побічними ознаками. Як правило, її застосовують для:

- констатації результатів проведеного дослідження певного явища, в формі короткого висновку, який розкриває внутрішню сутність досліджуваного процесу;

- оцінки відповідності реального стану справ теоретичним уявленням про їх подальший розвиток;

Процес діагностики здійснюється, як правило, в такій послідовності:

- встановлюється факт приналежності об'єкта до вже відомих видів чи класів явищ;

- встановлюється відмінність цього об'єкта від інших об'єктів цього класу за базовими параметрами, як основа можливого виникнення проблем чи змін існуючих тенденцій розвитку;

- пропонуються заходи, які можуть попередити розвиток небажаних змін в параметрах діяльності аналізованого об'єкта.

Перший етап називається якісною ідентифікацією і реалізується через визначення в суб'єкта господарювання таких параметрів, які є загальними і обов'язковими для певного типу нормально функціонуючих підприємств. Тут головне — правильно визначити інформаційне поле, в якому буде формуватися діагноз, та сформувати реальну модель діяльності об'єкта діагностування.

На другому етапі проводиться кількісна ідентифікація, основним завданням якої є встановити міру розбіжностей досліджуваного підприємства з нормативними значеннями базових параметрів та встановлення впливу цих розбіжностей на ефективність їх подальшої роботи. На цьому етапі головне — правильно оцінити інтенсивність впливу окремих чинників на хід господарських процесів. Часто при економічній діагностиці в якості нормативних можуть використовуватися середньогалузеві показники, показники передових підприємств або навіть показники плану чи прогнозу.

На останньому етапі, виходячи з поставленого діагнозу, пропонуються заходи, які повинні повернути суб'єкт господарювання із критичної в безпечну зону функціонування. Тут головне — вибрати заходи, які потребують найменших затрат, мають невисокий рівень ризику і забезпечують найшвидше повернення підприємства у безпечну зону.

Діагностика, як один із методів аналітичного обґрунтування рішень, може використовуватись при управлінні різними високоорганізованими системами, що динамічно розвиваються, до яких належать і суб'єкт господарювання. При цьому чим складніша система, в межах якої треба прийняти певне управлінське рішення, чим більш різнобічні наслідки такого рішення, тим вища роль діагностики при його підготовці. Тому об'єктами економічної діагностики можуть бути як великі господарські утворення (вся економіка країни чи регіону, окрема її сфера чи галузь, фірма чи підприємство), так і окремі складові цих утворень, які мають складну будову й емерджентні властивості (організаційна структура, внутрішній клімат, система управління, технології виробництва і збуту продукції і т. п.). Методи і процедури діагностики в цих випадках будуть різними, але ціль одна — установлення правильних і однозначних висновків про стан розвитку об'єкта аналізу та підготовка рекомендацій по вибору політики корекції розвитку в межах виконуваної місії на найближчу та віддалену перспективу.

Залежно від цілей та підходів до вивчення суб'єкти господарювання можна поставити такі три основні різновиди економічних діагнозів:

— висновок про наявність проблемної ситуації в господарській діяльності та ідентифікація її з відомими уже типами, для яких існують ефективні сценарії розв'язку. Такий тип діагнозу дає менеджеру готовий варіант управлінських рішень і відносно надійний прогноз результатів діяльності на майбутнє;

— висновок про унікальність наявної проблеми чи об'єкта аналізу. Цей тип діагнозу виникає тоді, коли відсутні теоретичні моделі функціонування суб'єкта господарювання чи розв'язку проблемної ситуації, а в наявній базі знань аналітика неможливо знайти їм навіть приблизного аналога. При цьому в діагнозі повинен бути перелік цих унікальних особливостей та оцінки можливого їх впливу на кінцеві результати діяльності і як їх можна використати для забезпечення майбутнього процвітання суб'єкта господарювання;

— висновок про міру типовості ходу господарських процесів та їх відповідність існуючій моделі функціонування суб'єкту господарювання. Він використовується тоді, коли існують еталонні чи нормативні значення більшості параметрів його діяльності. Цей тип діагнозу використовують при управлінні діяльністю за відхиленнями і застосовують для встановлення сфер підвищеного контролю та для обґрунтування рішень по модернізації і реорганізації окремих компонентів процесу виробництва та збуту продукції.

Зі сказаного випливає, що економічна діагностика не тільки встановлює й адекватно оцінює господарські процеси, які мають місце в діяльності суб'єкта господарювання, але й за видимістю явищ розкриває їх внутрішню сутність, показує причини їх виникнення, тенденції їх розвитку та вплив на ефективність його функціонування в майбутньому. На цій основі відносно просто прогнозувати результати діяльності підприємства та підбирати заходи для нейтралізації можливих загроз для нього в майбутньому. Все це свідчить, що економічна діагностика в умовах ринкової економіки є важливим інструментом підготовки рішень на всіх рівнях управління суб'єктом господарювання і її роль тим вагоміша, чим глобальніші рішення приймаються менеджерами.